

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ICCH: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/Номер:
25, Aralık/December/Декабрь 2020,
s./pp. 694-704

Geliş/Submitted/ Отправлено: 13.10.2020
Kabul/Accepted/ Принимать: 21.11.2020
Yayımlanmış/Published/ Опубликованный: 25.12.2020

10.29228/kesit.46892

Araştırma Makalesi
Research Article
Научная Статья

Dr. Gonca ARKON TEKİNEL

Kocaeli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Türkiye
goncaarkon@mynet.com

 ORCID 0000-0002-0346-4324

REFİK HALİT KARAY'IN HİKÂYELERİNDE HEDİYE VE RÜŞVET¹

GIFT AND BRIBE IN REFIK HALIT KARAY'S STORIES

Öz: İnsanlık tarihi kadar eski bir geçmişe sahip olan hediye verme; kültürü oluşturan, sosyal hayatı tesis eden ve ayakta tutan bir gelenektir. Hediye, sembolik bir iletişim dilidir. Hediye vermenin gerçek amacı, karşımızdaki kişiye değerli ve önemli olduğunu hissettirmektir. Önemli mevkilerde bulunan kişilere menfaat temini için hediye sunmak ise rüşvet olarak adlandırılır. Mevki sahiplerinin hediye adı altında rüşvet alması; tarafsız hareket etmeyi engellediği gibi, hizmetin etkin biçimde gerçekleşmesini de zorlaştırır. Rüşvet; toplumların sosyal, siyasî ve ekonomik istikrarını bozar, kamu hizmetine güveni azaltır. Kişinin işini daha hızlı yaptırmak, hakkı olmayan bir şeyi elde etmek, çeşitli yaptırımlardan kurtulmak gibi nedenlerle verdiği rüşvet; toplumsal yapıda eşitsizliğe yol açar. Türk Edebiyatı'nda birçok yazar, sosyal ilişkileri kuvvetlendiren hediye kavramı ile sosyal tenkit unsuru olan rüşvete eserlerinde yer vermişlerdir. Bu çalışmada, hediye ve rüşvetin Refik Halit Karay'ın *Memleket Hikâyeleri* ve *Gurbet*

¹ This study is an edited and revised version of a symposium paper presented in 2005./ Bu çalışma, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezi'nin Kasım 16-17 Kasım 2005'te düzenlediği "Türk Kültüründe Hediye Uluslararası Sempozyumu"nda sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve yeniden düzenlenmiş şeklidir.

Cite as/Atıf: Arkon Tekinel, G. (2020). Refik Halit Karay'ın Hikâyelerinde Hediye ve Rüşvet. *Kesit Akademi Dergisi*, 6 (25): 694-704. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.46892>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

*Hikâyeleri'*ndeki metinlerde nasıl ele alındığı değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Refik Halit Karay, *Memleket Hikâyeleri*, *Gurbet Hikâyeleri*, hediye, rüşvet.

Abstract: With a history as long and old as humanity's, giving gifts is a tradition that creates cultures, builds social life, and ultimately helps to sustain it. A gift is also a symbolic means of communication. The real purpose of gift giving is to make the person on the receiving end feel valued and important. Offering gifts to people in critical positions with the intention of obtaining a benefit from them or persuading them to do something is called a bribe. When people accept bribes under the guise of a gift, it prevents neutrality and makes it difficult for services to be carried out effectively. Bribery impairs the social, political and economic stability of societies, and reduces confidence in public service. Giving of bribes for any reason, such as getting a job done faster, obtaining something that one does not deserve, or getting rid of various sanctions can lead to inequality in the social structure. Many authors in Turkish literature have included the concept of the gift that strengthens social relations, and the bribe that is an element of social criticism. This study discusses how the concepts of gift and bribe are handled in Refik Halit Karay's two short stories: *Memleket Hikâyeleri* and *Gurbet Hikâyeleri*.

Keywords: Refik Halit Karay, *Memleket Hikâyeleri*, *Gurbet Hikâyeleri*, gift, bribe

GİRİŞ

İnsanlar için güzel dostluklar kurmak kadar, dostlara olan yakınlık ve sevgiyi göstermek de önemlidir. İnsanları birbirine yaklaştıran, güçlü dostlukların temelini atan, mevcut dostlukları da kuvvetlendiren bir geleneğimiz, hediyeleşmedir. Hediye verme; kültürü oluşturan, sosyal hayatı tesis eden ve ayakta tutan bir gelenektir. Çeşitli vesilelerle kişilerin birbirlerine sundukları hediyeler; sevgi ve dostluğun, gönül almanın, iletişim kurmanın ya da var olan iletişimi güçlendirmenin, sosyal dayanışmanın bir göstergesidir. Hediye vermenin gerçek amacı, karşımızdaki kişiye değerli ve önemli olduğunu hissettirmektir.

Türk Dil Kurumu'nun Türkçe Sözlük'ünde "*Birini sevindirmek, mutlu etmek için verilen şey, armağan*" (1998: 87) anlamında kullanılan hediye, Arapçada "*yol göstermek, doğru yola iletmek*" manasındaki hidayet (hüda, hedy) kökünden türemiştir. Hediye sözcüğünün isim olarak kullanımı, yol göstermenin temelinde yer alan lütuf ve iyilikle bağlantılıdır. Hediye, "*insanlar arasında sevgi ve dostluk nişanesi olarak muaşeret kaidesi uyarınca karşılıksız verilen nesne*" (Bardakoğlu, 1998: 151) anlamını taşır.

İnsan ilişkileri açısından büyük bir önem arz eden hediyeleşme geleneği, insanlık tarihi kadar eski bir geçmişe dayanmaktadır. İkel ya da modern bütün toplumlarda yaygın biçimde sürdürülen bu gelenek, evrensel bir kültür ögesidir.

"*Modern antropoloji çalışmalarında, iptidai topluluklarda karşılık beklemeden hediye vermenin yanı sıra hediye değişimi ve hediye ile sosyal bağ kurma, sosyal itibar ve onur kazanma amaçlı hediye şekillerinin de bir hayli yaygın olduğundan söz edilir. Bu sebeple de ilk dönemlerde hediyeleşme geleneğinin, sosyal dayanışmayı temin eden mal değişimine dayalı ilkel ekonomi kültürünün bir uzantısı olduğu*

düşünülebilir. Dinlerde, Tanrı'ya adanan hediyeler O'ndan daha büyük karşılık bekleme, O'nun koruma ve yardımına sığınma amacıyla açıklanır.” (Bardakoğlu, 1998: 151)

Kişiler arasındaki ilişki değişimi, hediye aracılığıyla gerçekleşir. Hediyeleşme yoluyla kişiler, sembolik bir dille duygu ve düşüncelerini ifade etmekte, iletişim kurmakta veya var olan iletişimi güçlendirmektedirler. Türk kültüründe ihsan, bağış, iyilik, ikrâm, lütuf, hibe, hatıra, yadigâr, bahşiş, ödül, mükâfât, teşvik, takdir, dayanışma, yardımlaşma gibi kavramlarla ilişkilendirilebilecek hediye sevgi, dostluk, samimiyet, minnet gibi duyguların etkisi vardır. Sosyal dayanışmayı sağlayan hediyeleşme geleneği ile kırgınlıklar yerini muhabbete, dargınlıklar yerini barışa bırakır. Çeşitli vesilelerle *“Yarım elma, gönül alma”, “Çam sakızı çoban armağanı”* diyerek sevdiklerimize verdiğimiz hediyeler; mutluluğumuzu paylaştığımızı, karşımızdaki kişiye değerli ve önemli olduğunu gösterme çabasından kaynaklanır. Hediye gerçekte amaç, hiçbir beklenti taşımaksızın, hediye verdiğimiz kişiye sevgimizi sunmaktır. Hediye aracılığıyla bir insanın sevindirilmesi, mutlu edilmesi söz konusudur. *“Hediye iki taraflı bir ilişkiye işaret eder, bu ilişkinin tarafları tanrılar, kullar, azizler, imparatorlar, üstler, aslar, sevgililer olabilir.”* (Naskali-Koç, 2007: XI)

Önemli mevkilerde bulunan kişilere maksatlı olarak bir şeyler vermek ise hediye değil, rüşvettir. Rüşvet; gerçekleşmesi mümkün olmayan bir işin yaptırılması, çok uzun sürecek bir konunun çabucak halledilmesi gibi nedenlerle para ya da bir hediye yarar sağlayabileceği düşünülen kişiye verilmesidir. Rüşvet sözcüğü, *“Haksız bir menfaat sağlamak için verilen ödül, ücret veya bedel”* manasındaki reşv kökünden türemiştir. Yetkiyi, görevi veya nüfuzu kötüye kullanarak sağlanan gayri meşru menfaat anlamı taşır. Rüşvet, karşılıklı menfaat sağlama ve iltimasa dayandığından musânaa (karşılıklı iyilik yapmak) ve muhâbât (kayırmak) sözcükleriyle de bağlantılıdır.² Mevki sahiplerinin hediye adı altında rüşvet alması; tarafsız hareket etmeyi zorlaştırır, hizmetin verimli ve etkin olarak gerçekleşmesini engeller, toplumların sosyal, siyasî ve ekonomik istikrarını bozar. Kişinin işini daha hızlı yaptırmak, hakkı olmayan bir şeyi elde etmek, çeşitli yaptırımlardan kurtulmak gibi nedenlerle verdiği rüşvet; toplumsal yapıda eşitsizliğe yol açar, bürokrasiye karşı güveni azaltır. Bu nedenle Türk hukuk sistemindeki kanun, tüzük ve çeşitli yönetmeliklerle kamu görevlilerinin hediye kabul etmeleri yasaklanmış, kurumların hediye almaları ise düzenlemeye tabi tutulmuştur. *“Rüşvetin hediye adı altında sunulması, hukuken izin verilmeyen sonuçların ya da menfaatlerin meşrû hükümler arkasına gizlenip şekli bir meşruiyet zemini hazırlama (kanuna karşı hile) çabalarının bir örneğini teşkil eder.”* (Köse, 2008: 305)

Hediyede gönülden bir sevgi sunuşu vardır, karşı taraftan bir beklenti yoktur. Rüşvette ise olmazın olur yapılması, kanunsuzun kanun içinde gerçekleştirilmesi, başkalarının hakkının alınması ve işlerin rüşveti veren kişinin yararına çevrilmesi söz konusudur. Bu yüzden rüşvet, bir anlamda *“Kaz gelecek yerden tavuk esirgenmez”* sözünün gerçekleşmesidir.

Pek çok yazarımız, sosyal ilişkileri kuvvetlendiren hediye kavramına ve sosyal tenkit unsuru olan rüşvete eserlerinde yer vermişlerdir. Bu yazarlar arasında *“olağanüstü güzellike kullandığı Türkçesi ve çok renkli anlatımı, ayrıntıları yakalamadaki ustalığı, benzetmelerindeki zengin*

² Saffet Köse, “Rüşvet”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2008, C. 35, s. 303.

gözlem ve düş gücüyle edebiyatımızın önemli ustalarından biri" de (Ceyhun, 1996: 26) hikâye, roman, tiyatro, hatıra, mizah ve hiciv türlerinde eserler veren Refik Halit Karay'dır.

Tanpınar'ın ifadesiyle "görmesini bilen ve gördüğünü verebilen muharrirlerden" (Tanpınar, 1977: 121) olan Refik Halit (1888-1965); İstanbul'da dünyaya gelir. Hukuk Fakültesi'ndeki eğitimini yarıda bırakarak 1908'de *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde çalışmaya başlar. *Servet-i Fünûn*, *Resimli Kitap* gibi edebiyat dergileri ile *Cem* ve *Kalem* gibi mizah dergilerinde hikâye, mensûre ve fıkraları yayımlanır. *Son Havadis* gazetesini çıkarır. Beyoğlu Belediyesi'nde çalışır. 1909'da Fecr-i Âtî'ye girer. Kirpi takma adıyla kaleme aldığı iktidar karşıtı yazıları nedeniyle İttihat ve Terakki hükümeti tarafından Anadolu'ya sürgüne gönderilir, 1913-1918 yılları arasında Sinop, Çorum, Ankara ve Bilecik'te sürgün hayatı yaşar. 1918'de Ziya Gökalp'in aracılığıyla İstanbul'a döndükten sonra *Zaman*, *Vakit*, *Tasvir-i Efkâr* gazetelerinde siyasî ve edebî yazıları çıkar. *Yeni Mecmua*'da yazmaya başlar. Dergi kapandıktan sonra, iktidara geçen Hürriyet ve İtilâf Partisi'ne girer. *Sabah* gazetesinde başyazarlık ve Posta Telgraf Genel Müdürlüğünde çalışır. 1922'de *Ay Dede* adlı mizah dergisini çıkarır. Bu dergide yer alan Millî Mücadele aleyhindeki yazıları nedeniyle zaferi izleyen günlerde tevkif edilmek üzereyken kaçarak Beyrut'a, ardından Halep'e gider. Adı "Yüzellilikler" olarak bilinen siyasî sürgünler listesine yer alır. Halep'te *Doğru Yol* ve *Vahdet* gazetelerini çıkarır. Yüzellilikler hakkında çıkarılan af kanununun yürürlüğe girmesinin ardından 1938'de İstanbul'a döner. Bu tarihten sonra politika ile ilgilenmez, roman yazarak hayatını sürdürür. ³

"Ulaştığı dil zevki ve uygunluğuyla yalnızca Anadolu insan ve tabiatını değil, bütünüyle Türk insanı ve sosyal kuruluşlarının bazı yönlerini, edebî türün imkânları ölçüsünde dile getiren yazarlardan biri" (Aktaş, 1986: 150) şeklinde tanıtılan Refik Halit Karay'ın 1909-1919 yılları arasında kaleme aldığı ve 1919'da yayımlanan *Memleket Hikâyeleri*, yazarın bu sürgün döneminin ürünüdür. Hikâyelerde seçilen olaylar, yazarın şahsî gözlemlerinden hareketle son derece gerçekçidir. Cumhuriyet öncesinde Nabizade Nazım'ın *Kara Bibik* ve Halit Ziya'nın *Ali'nin Arabası* gibi eserlerinden sonra, o zamanki aydınların hemen hiç tanımadığı Anadolu'yu gerçekçi bir yaklaşımla hikâyelerine konu olarak yansıtan Refik Halit olmuştur. "*Anadolu, Memleket Hikâyeleri'nde bütün hakikî varlığı ve iç âlemi ile karşımıza getirilmiştir.*" (Banarlı, 1987: 1206) Güçlü bir mekân-insan ilişkisi çerçevesinde yarattığı kahramanlar ise "*birer şahıs değil, benzerlerine bugün dahi Anadolu'da sık rastladığımız değişik tiplerin temsilcileridir.*" (Aktaş, 1986: 140)

Türk insanın sesini ve ruhunu yansıtan, "*Hikâye kişilerinin şahsî maceraları çerçevesinde odaklanan konular içinde, kasaba ve köy insanının psikolojisini aktarmada başarılı*" (Kaplan, 1997: 53) bulunan ve 18 hikâyeden oluşan *Memleket Hikâyeleri'nde*⁴ Anadolu'nun küçük kasaba ve köyleri ile İstanbul'un yoksul semtlerinde yaşanan hayat ve bu hayatın çeşitli meseleleri mizahî bir dil ve duru bir Türkçe ile ele alınır. Anadolu insanının cahilliği, yoksulluğu, devlet memurlarının sorumsuzluğu ve halka karşı olumsuz tutumları, din adamlarının sahtekârlıkları, bozuk devlet

³ Refik Halit'in hayatına ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz: 1- Şerif Aktaş, *Refik Hâlid Karay*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1986. 2- Osman Nuri Ekiz, *Refik Halit Karay- Hayatı Sanatı ve Eserleri*, Göksin Yayınları, İstanbul, 1984.

⁴ *Memleket Hikâyeleri*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1981, 8. Baskı (Alıntılar bu baskıdandır.)

düzeni, kadın-erkek ilişkileri gibi konular; bu hikâyelerin ana eksenini oluşturur. “Anadolu insanını konu edinen hikâyelerde coğrafya-insan ilişkisi kaçınılmazdır. Bunun en büyük nedeni de Anadolu insanının yüzyıllardır yaşadığı coğrafyada tabiatla yaşam mücadelesi vermesidir. Bu nedenle hikâyelerde Anadolu insanı tabiat ve coğrafyayla sürekli iletişim halindedir.” (Sarıtaş, 2016: 114)

Refik Halit'in 1939'da önce *Tan* gazetesinde tefrika şeklinde, 1940'ta ise kitap olarak yayımladığı ve 17 hikâyenin yer aldığı *Gurbet Hikâyeleri*,⁵ yazarın ikinci sürgün döneminin gözlemlerini içerir. “Yazarın yurt dışı hatıra ve intibalarının zenginleştirdiği ve çöl insanların hayatı, vatanlarından uzakta yaşamak zorunda kalanların daüsilâ duyguları ve bu duyguların birbirine bağladığı insanların anlatıldığı” (Okay, 2001: 481) hikâyelerde Lübnan, Suriye ve Irak'ta yaşayan halka, bu bölgelerde görevli devlet memurlarının durumuna, Ortadoğu coğrafyasının zorlu yaşam koşullarına, gurbet duygusu ve vatan hasretine değinilir. Eserde yer alan hikâyeler, konularının farklılığı ile dikkat çeker. Hikâyelerin çoğu yurt özlemini ve gurbet duygusunu dile getirirken bazıları daha önce duyulmamış egzotik olay ve kişiler üzerine kurgulanmıştır. Ortadoğu ülkelerinin garip, yabancı töre ve ahlâk anlayışlarını gösteren bu metinler aracılığıyla Refik Halit, “bizden kopmuş olan eski imparatorluk diyarlarımızı, sanat yolu ile tekrar bize tanıtmıştır” (Kabaklı, 1994: 709) Daha çok hatıra özelliği taşıyan *Gurbet Hikâyeleri*'nde “vatan hasretiyle yanıp tutuşan bir gönül, yalnızlığın doğurduğu dramatik duygular ve burukluk hâkimdir. Ondaki milliyetçilik duygusu bir aşk nöbeti gibi hikâyelerinin satırlarına sinmiştir.” (Ekiz, 1984: 39)

“Türkçeye yeni bir çeşni vermiş, hemen hemen dâima neş'eli ve canlı; görüşte hususiyet ve yarızışta hüner göstermiş bir muharrir” (Beyatlı, 1968: 47) olan Refik Halit'in her iki hikâye kitabında da hediye kavramına ve sosyal bozulma örneği olarak rüşvete yer verdiği görülür. Bu çalışmada, *Memleket Hikâyeleri* ve *Gurbet Hikâyeleri*'ndeki metinlerde hediye ve rüşvetin nasıl ele alındığı değerlendirilecektir.

Hediye Kavramının Geçtiği Hikâyeler:

Yazar dokuz hikâyesinde hediye kavramına değinir. Bu hikâyelerde hediyelerin nitelikleri ve kişilere verilmiş sebepleri birbirinden farklıdır.

Konusu Ankara yakınlarındaki bir kasabada geçen **Yatık Emine**'de, ahlâk-ahlâksızlık karşılığı üzerinde durulur, toplumun düşmüş bireye nasıl acımasızca davrandığı, ona yardım etmek yerine, ondan nasıl faydalanmaya çalıştığı vurgulanır.

Yatık Emine, Ankara'dan uygunsuz hareketleri nedeniyle ıslah olması için Haymana Ovası'ndaki “yürek karartıcı” kasabaya sürgün edilen düşmüş bir kadındır. Kasabalılar, “Valiliğin kirli bir hediyesi” olarak gördükleri bu kadını, kaymakamın “ahlâkını değiştirecek, doğru yolu bulacak”(s. 12) sözleriyle kabullenmek zorunda kalırlar.

Kötü şöhreti yüzünden kimsenin ev vermek istemediği Emine; önce kasabanın kadınlar hapisanesinde, sonra yaşlı bir kalem odacısının evinde, en sonunda da kasabanın hastanesinde misafir olur. Cazibesıyla kasaba kadınlarının ve erkeklerinin kıskançlığını üzerine çeken, dayak yiyen Yatık Emine; misafir kaldığı yerlerden kovulunca, jandarma dairesinin bulunduğu kenar mahalledeki bir eve taşınır. Parası, eşyası olmayan, yalnız ve perişan durumdaki bu kadına

⁵ *Gurbet Hikâyeleri*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2018, (Alıntılar bu baskıdandır.)

eşraftan kimse yardım etmek istemez.

Gürcü Server, bir gün, içinde *“savatlı bir bilezik... pembe papatyalı, kocaman dallı ince bir kumaştan dokuz endaze entarilik... birkaç gaz boyaması, biraz da nevale bulunan iki çıkını”*(s. 26) hediye olarak Emine’ye götürür. O gecedan itibaren getirdiği hediyeler sayesinde bu kadını ilişkisi başlayan Gürcü Server, eline geçen parayla sonraki günlerde de Emine’ye çeşitli hediyeler alır; evini öteberiyle doldurur.

Bu rahat yaşam, Emine için uzun sürmez. Kasaba erkekleri tarafından kıskanılarak jandarma komutanına şikâyet edilen Gürcü Server, başka bir görevle kasabadan uzaklaştırılınca Emine korumasız kalır. Ahlâklı ve namuslu olmakla övünen kasabalıların bakışı; söz konusu Emine olunca değişir, kasabalılar, birbirlerini kıskırtıp her konuda Emine’ye zorluk çıkartırlar, onu sefaletle mahkum ederler. Hikâyenin sonunda kimseden, özellikle de kendisini beğenen jandarma teğmeninden yardım göremeyen, buna rağmen yaşadığı her zorluğa çaresizce boyun eğip sessiz kalan Emine, kaldığı evde soğuktan ve açlıktan ölü bulunur.

Yazar, **Sarı Bal** başlıklı hikâyesinde Anadolu kasabalarından birinde geçen kadını erkekli eğlence hayatını anlatırken, cinsel dürtülerine yenik düşen kaymakamın şahsında, mülkî idarecilerin ikiyüzlülüğü ile alay eder.

Sarı Bal, kasabanın adeta felâketidir. *“Her mirastan hakkı, her kazançtan hissesi”* olan, *“Yerliden, yolcudan, memurdan her çeşit müşterisi bulunan”* bu kadına kasabanın bütün erkekleri hayrandır. Sarı Bal müzik eşliğinde oynarken, *“çatık kaşları altında şurup gibi tatlı, rayihalı zannolunan, insana öpmek, koklamak, içmek iştihası veren iri mavi gözleri”*(s. 60) herkesi büyüler, onu seyredip kendinden geçenler; altın liralari hediye olarak kadının alnuna yapıştırırlar.

Kutsal topraklara hediye olarak verilen bir eşeğin konu edildiği **Boz Eşek** başlıklı hikâyede, aslî görevi insanlara doğruluk ve fazileti öğütlemek olan din adamlarından bazılarının sahtekârlığı yansıtılır, eşeğe kutsal bir varlık gibi davranan köylülerin saflıkları ve cahillikleri de mizah yoluyla eleştirilir.

Muhtar Hüsmen Hoca ve köylüler, köyün dışında yaşlı, hasta bir adam ve boz bir eşek bulurlar. Yaşlı yolcu, *“Kemerinde dizili sekiz altınıyla altındaki boz eşeği Mekke’ye vakfettiğini”*(s. 106) söyleyerek can verir. Köylüler de samimi ve fazlasıyla vefalı davranırlar, eşeği her türlü ihtiyacı karşılamak mecburiyetinde oldukları hatırlı bir misafir gibi kabullenirler.

Sonunda, Mekke’ye hediye edilen, onca zaman köylüler tarafından beslenen, kutsal bir emanet olarak görülen eşek; Hüsmen Hoca’nın gayretiyle kasabaya, Kabak Kadı’ya götürülür. Eşek, mühür ve imza karşılığında kadıya teslim edilir. Hazırlanan belgeler ve dürüst bilinen Kadı Efendi’nin sözleriyle boz eşeğin *“ikramlar göre göre, yavaş yavaş yüksüz ve sıkıntısız ta Hicaz’a kadar gideceğine, orada zemzem taşıyacağına”*(s. 109) inanan köylüler, yaşlı adamın son arzusunu dinî bir görev gibi yerine getirmenin mutluluğuyla rahat bir nefes alırlar.

Hikâye, kasabaya giden Hüsmen Hoca’nın Kabak Kadı’yı altında boz eşekle görmesiyle biter. Kabak Kadı, köylülerin iyi niyetinden ve saflığından faydalanarak eşeği kendi çıkarı için kullanmaktan çekinmemiştir.

Konusu İstanbul’da geçen **Komşu Namusu**’nda, kalem memurlarının tembellik ve

dedikodu ile dolu hayatları işlenir.

Evi ile çalıştığı kalem arasında gidip gelen, son derece silik bir kişi olan Baki Efendi, monoton bir hayat sürer. Üç küçük çocuğuna ve karısına çok düşkün olan bu adam, her akşam karısına aldığı ufak tefek hediyelerle evine gelir.

Bir gün eşinin kendisini aldattığını öğrendiği halde, *“rahatını feda etmemek, alıştığı sakin, gürültüsüz hayattan ayrılmamak için”* (s.131) bu durumu kabullenir, eve gelenin doktor olduğu yalanına inanmış görünür, eski yaşantısını sürdürür.

Ramazan Kaplan'ın *“insandaki vefa, ihanet, acıma, kin, haksızlık, çıkarıcılık gibi birbirine zıt psikolojik yönlerin bir araya getirildiği bir hikâye”*(Kaplan, 1997: 50) şeklinde tanımladığı **Cer Hocası** başlıklı hikâyede din adamlarının nüfuzu üzerinde durulur.

Eserde başkahraman Asım; Meşrutiyet'in ilânıyla *“yeteneğine ve ahlâkına rağmen”* maarifteki memuriyetinden işinden kovulup parasız pulsuz kalınca çareyi Vezirhanı'nda oturan, ramazan aylarında cer hocası olarak köyleri dolaşan hemşehrilerine sığınmakta bulur.

Meşrutiyet'ten önce kendisini kollayan ve konağında kaldığı bir paşa akrabası sayesinde durumu iyi olan Asım, *“ufak tefek iyilikler ettiği, para, erzak gönderdiği, dış kirası verdirdiği”*(s. 164) bu hocalarla cerre çıkararak İzmit'in köylerine gelir. *“Aç kalmak, yersiz kalmak, sonra kendini tanıyan cahil bile olsa, aptal bile olsa, bu adamlardan uzak bulunmak”*(s. 167) kendisini fazlasıyla korkutmaktadır. Medrese eğitimi almadığı halde, onlar gibi Kur'an okuyacak, namaz kıldırarak, vaaz edecek, yani tam bir cer mollası olacaktır. Gittikleri bir köyde Asım hastalanınca, hemşehrileri iyi günlerinde para, erzak ve hediye aldıkları bu adamı bırakıp uzaklaşırlar. Asım, kısa sürede köylülere kendini sevdirebilir. Sonunda imamlığa atanmasına karar verilirse de Asım; köyün imamının *“buradan git, yerimi kapma”* feryadı ile ona ve altı çocuğuna acır, onun ekmeğini elinden almamak için vicdanının sesine uyarak köyü terk eder.

Sıradan bir tıraş fırçasının umulmayan bir anda bir insanın kaderini değiştirmesini konu alan **Garip Bir Hediye** başlıklı hikâyede Mütareke devri İstanbul'u ve savaşa katılan İstanbul insanının durumu anlatılır.

Feridun, savaştan sonra büsbütün fakirleşerek bütün ümidini elinde kalan garip bir hediyeye bağlar. Feridun, Mısır'dan Selânik'e dönerken bir Yahudi tacirini hayatı pahasına ölümden kurtarır, tacir de ona fildişi saplı, nakış işlemeli bir tıraş fırçası hediye ederek *“Değerlidir, kadrini bil, sakın atma, zamanında işine yarar.”* demiştir. (s. 177) Feridun bu fırçayı uzun zaman kullanır; ama değerli olabileceğini düşünmez. *“Uzun bir cenk, bir esaret ve felâket devresinden sonra İstanbul'a dönüp de yarı sakat, işsiz, parasız kalınca ve bütün malını, eşyasını elinden çıkarıp bir dilim ekmeğe muhtaç”*(s. 179) duruma düşünce Yahudi'nin hediyesi olan fırça elinde, tüm kuyumcuları dolaşır, fakat Yahudi'nin söylediğinin tersine, fırçanın değeri olmadığını öğrenir. Artık ümitsiz ve isyana hazır bir ruh hali içinde bedbindir. *“Haftalardan beri hiç olmazsa ufak bir kıymet farz ederek bütün ümitlerini bağladığı hediye”* fırçayı sinirlenerek sokağa fırlatır. Fırça yere düşüp kemik sapı parçalandığında Feridun'u bir sürpriz beklemektedir. Fırçadan çıkan iki büyük elmas karanlığın içinde parlamaktadır.

Yazar; **Bir Taarruz**'da, savaşa katılıp yoksul düşmüş kesim ile savaş yıllarında ticaret yaparak zenginleşmiş kesimi bir araya getirir, Mütareke Devri İstanbulu'ndan bir kesit sunar.

Boğaziçi kıyısındaki köylerden birinde yaşayan Hayrullah Efendi, savaş zamanı “*kârına bakıp işini yoluna koyan*”(s. 187) bir kereste tüccarıdır. Bir gece evine dönerken silahlı meçhul bir kişi tarafından yolu kesilir. Hırsız, cüzdanından sadece beş lirayı alır ve kaçar. Hayrullah Efendi, “*bu acemi ve acayip hırsız*” sessizce takip eder. Hırsız bir bakkala girer; elindeki beş lira ile ekmek, zeytin, sucuk vb. yiyecekler alır. Hayrullah Efendi, bakkala bu adamın kimliğini sorduktan sonra meçhul kişinin bir hırsız değil, ihtiyaç ve ümitsizlik içinde kalıp sadece beş lira için bu saldırıyı gerçekleştiren namuslu bir insan olduğuna karar verir. Hayrullah Efendi’ye göre, kendisi ticaretle zengin olmaya çalışırken cephede savaştığı için bu adamın “*zorla aldığı para bir hisse, bir hak*”tır.(s. 187) Tüccar Hayrullah, ertesi gün bu namuslu aç adam ve ailesi için hediye olarak “*bir kayık erzak*” hazırlar ve evine gönderir.

Gurbet Hikâyeleri’nde yer alan bedevi erkeğinin dayanıklılığı üzerine kurulan **Yara** hikâyesi, Sultan Hamit devrinde, çöl insanların zorlu yaşam koşullarını ve Bedevilerin dayanıklılığını yansıttığı gibi, bu insanlar üzerindeki Osmanlı otoritesini de vurgulamaktadır.

Hikâyenin anlatıcısı teğmen, Sultan Hamid’in çöl çiftliklerinden birinin müdürü iken bir gece çiftliğe dört atlı, silahlı Bedevi gelir. Aşiret şeyhi, baskından kurtulup bu çiftliğe sığındıklarını ve geceyi geçirmek istediklerini teğmene söyler. Gençlerden biri omzundan yaralıdır ve kurşun içeride kalmıştır. Şeyh, kurşunu çıkarmak için çiftliktekilerle birlikte hazırlık yapar. Genç Bedevi, türlü imkânsızlıklar içerisinde gerçekleştirilen bir açık ameliyatla kurşundan kurtulur. Ertesi sabah vedalaşırken yaralı, teğmenin elini öper, “*Şu bindiğim kısırağım gebedir; yavrusu senindir!*” (s. 13) der.

Bedevilerin acıya dayanıklı, cesur ve vefalı oluşlarının vurgulandığı hikâyenin sonunda iyileşen genç, olayın üzerinden üç yıl geçmesine rağmen, teğmene verdiği sözü unutmaz, bir gün yine çiftliğe gelir. “*Paşaya vaat etmişim, kendisi bilir!*” (s. 13) diyerek bir tay bırakıp gider. Bedevi, Paşa olarak gördüğü Türk subayına minnet borcunu, tay hediye ederek ödemiştir.

Hülle başlıklı hikâyede yazar, şeriat hükümlerinin uygulandığı toplumlardaki hülle tarzı evlilik geleneğini eleştirir.

Yirmi yaşındaki kahraman anlatıcı, bir haftalığına geldiği Şam’da gezerken yanına yaşlı bir kadın gelir. Kadın, “*Evladım, yabancımanız galiba. Şam’da hiç tanıdığımız, ahabımız, akrabanız yok mu?*” (s. 83) diyerek genç adama sokulmaya çalışır. Gencin Şam’da bir tek kişiyi bile tanımadığını öğrenince sevinir, adamı evine davet eder, Tanrı misafiri olduğunu, masraf etmeyeceğini söyleyerek genç adamı evine götürür. Evde bulunan genç ve güzel bir kadın, utana sıkıla; “*Burası bir gecelik eviniz olacak (...) Ne imama, ne şahide lüzum var. (...) fetvasını aldım. Sonrası? Beni tatlik edip gideceksiniz. Tabii lütfunuza mukabil bir bergüzar takdim edeceğim. (...) Büyük bir insaniyet etmiş olacaksınız. Redderseniz ölümden başka çare kalmayacak!*” (s. 86) der ve adamdan kendisini bir gece için nikâhına almasını ister.

Genç adam; bu dertli kadını “*zevceliğe*” kabul eder. Nikâhlandıktan sonra genç kadın başındaki örtüyü çıkarır, baş başa yemek yerler. Sonra genç kadın, teşekkür ederek adamın ellerini minnettarlıkla öper ve artık kendisini boşamasını ister. Adam, derin bir merhametle kadının boşanma isteğini yerine getirir. “*Talakı selase*” ile kadını boşar.

Genç kadının dadısı, sabaha karşı adamı uyandırır. Hava aydınlanmadan evden

ayrılmasını ister. Bir gecelik nikâhın hediyesi olarak genç adama altın bir saat verir. Adam, sevdiği kocasıyla nikâhını yenilemek için kendisiyle hülle usulü evlenen kadını unutmaz. Onun hatırası olan saati kırk yıl boyunca *gözü gibi* saklar.

Rüşvet Kavramının Geçtiği Hikâyeler

Refik Halit, *“Olayların ve insanların dürüst olmayan kurnazlık ve menfaatçilikle ilgili yönlerini arayıp bulmaya şiddetle meraklı olması”* (Akyüz, 1990: 185) nedeniyle rüşvete de toplumsal yapıyı bozan bir unsur, sosyal bir yara olarak değinir. Yazar, rüşvetin halk ile memurlar arasında benimsendiğini, hizmet anlayışının yerine kişisel çıkarların ön plana geçtiğini vurgular ve rüşvet konusuna iki hikâyesinde yer verir.

Koca Öküz başlıklı hikâyede köyde ağaların nüfuzu üzerinde durulur. Hacı Mustafa, *“İstanbul’da jandarmalık etmiş, bir Sürre emini yanında Hicaz’a gitmiş, hacı olmuş, gözü açık, hilekâr bir adam”* dır. (s. 50-51) Köyün ağası olan Mustafa; mal müdürü, vergi kâtibi, evkaf memuru gibi işinin düşeceği insanlarla samimidir. Her hafta *“bunlardan birisinin kapısını çalar, içeriye, ‘fırını iyi olur, afiyetle yiyiniz’ diye bir yağlı oğlak yahut ‘küçük paşamızı eğlendirsin, maskara şeydir’ diyerek kuyruğu kara, vücudu ak bir kuzu bırakır.”* (s. 51) Bazen devlet kapılarındaki bu adamlara *“rengi kaçmadan, derisi buruşmadan kuruttuğu kayısından, yahut da çürütmeden, suyunu çekirtmeden saklayabildiği armutlardan bir sepet dolusu bıraktığı da olur.”* (s. 51) Kayserili göçmenlerden sucuk, pastırma; Çerkez köylülerinden de peynircilik öğrenen Hacı Mustafa, bütün bu işlere *“kendinden ziyade hediye vermek için merak saran”* bir adamdır.

Köylünün *“Hacı Mustafa bir tas götürür, bir tulum getirir.”* (s. 51) sözleriyle açığöz, hileci biri olarak tanıtılan ve rüşvetçiliği vurgulanan Mustafa, her hafta *“hediye bıraktığı kapıların himayesi ile tarlalarını başkalarının zararına genişletmiş”*, su vakfının başına geçmiş, vergi borçlarını kapatmış, hayatını güvenceye almıştır. Hatta *“hediye götürdüğü memurların zoruyla”* doktora bedava muayene olmaktadır.

Açıkgözlüğün her zaman işe yaramayabileceği tezi üzerine kurulan hikâyenin sonunda, verdiği rüşvetlerle evine tahsildar ve jandarmanın uğramadığı, bütün köylünün saygıyla söz ettiği, kurnaz geçinen Hacı Mustafa Ağa; yaşlı öküzün oyununa gelir. Koca öküz, haftalardır yerinden bile kımıldamadığı halde, kendisini almaya gelen kasabı görünce ayağa kalkar; ölüme gitmeye hazırdır.

Bursa’da bir ipek fabrikasındaki iş hayatının düzensizliği, işçi-işveren çatışmasının anlatıldığı **Hakk-ı Sükût** başlıklı hikâyenin kahramanı, ustabaşı Hasip Efendi’dir. Bu adam, kırk yıldır çalıştığı fabrikada kötü çalışma ortamı nedeniyle pek çok işçi kızın ölümüne tanık olur. *“Üç dört kuruşa karşı, on dört saat kaynar sular başında, pis kokular, hasta nefesler emerek zehirlenen, tazeliğinden, kızlığından, gözlerinin parıltısından her gün bir zerre kaybederek toprak olan vücutlara”* (s. 145) fazlasıyla acır, bu gencecik insanların bir iki ay içinde ölüme sürüklenişine bir türlü alışamaz. Şimdi de âşık olduğu Fotika bu fabrika yüzünden hastadır. Bir buçuk yıl boyunca, ölen eşine benzettiği için uzaktan sevdiği, bir gün işçilerin ücretlerini dağıtırken dört çil çeyreği avucuna sıkıştırıp *“Bu da fazlası, benim bahşişim”* diyerek yakınlaştığı Fotika’nın hastalığı karşısında çaresizdir.

Fotika’nın ölümünün ardından, Papaz, işçi kızların ölümünden fabrika sahibi Hidayet

Bey'i ve Hasip Efendi'yi sorumlu tutup Avrupa'daki fabrika işçilerinin haklarını, çalışma şartlarını, anlatır. Hasip Efendi, Fotika'nın ölümüne sessiz kalmak istemez. Fabrika sahibiyle çalışma şartlarının iyileştirilmesi ve başka işçi kızların ölmemesi için konuşmaya karar verir. Çok az bir ücretle çok ağır şartlarda çalıştırdığı genç kızlar sayesinde zengin ve rahat bir yaşam süren Fabrikatör Hidayet Bey, ölümü ecel olarak değerlendirir, olayı kapatır. Birkaç gün sonra Hasip Efendi'nin maaşı, önemli ölçüde arttırılır. Artık onu ölmüş Fotikasına rağmen, fabrikaya bağlayan kuvvet, çok çalıştığı için hediye imiş gibi gösterilen ama aslında iş zamanı fabrikadan çıkmasını, fabrika sahibinin başına iş açmasını diye "bir hakk-ı sükût" olarak ödenen bu paradır.

SONUÇ

Hediye; iletişim kurmak, ilişkilerin gelişimine yardımcı olmak, geleneklerin devamlılığı, zaman zaman da yardımlaşma için bir araç niteliği taşıdığından toplumsal bütünlüğün oluşturulması açısından önem arz eder. Türk kültüründe hediye verme; doğum, evlenme, ölüm gibi geçiş ritüellerinde, dinî bayramlarda, mevsimlik kutlamalarda, çeşitli özel günler ve törenlerde bir âdettir. Sosyal ve psikolojik pek çok işlevi bulunan hediye; kişiler arası ilişkilerin güçlendirilmesi, dile getirilemeyen duyguların somutlaştırılması, sevgi, dostluk, minnet, şükran, merhamet, güven gibi kavramların pekiştirilmesi için de önemli bir vesiledir.

Hediye, karşılıksız bir dostluk, sevgi, iyi niyet sunumu iken rüşvette ise karşılıklı menfaat elde etme söz konusudur. Rüşvet; bütün ilâhî dinlerde yasaklandığı gibi, en eski uygarlıklardan bu yana toplumsal bir suç sayılmış, toplumları felâkete sürükleyen sebeplerden biri olarak değerlendirilmiştir. Bunun nedeni; rüşvetin toplumların sosyal, siyasî ve ekonomik istikrarını bozucu etkiler içermesi, bireylerin mağduriyetine ya da haksız kazanç temin etmelerine sebep olmasıdır. Rüşvet, hizmete karşılık yapılan kanun dışı ödemeyi içerir.

Türk hikâyeciliğinin gelişiminde dil, anlatım ve içerik yönünden önemli bir yere sahip olan *Memleket Hikâyeleri* ve *Gurbet Hikâyeleri*'nde olaylar; toplum ve insan karakterine ait özellikleri yansıtacak biçimdedir. Realist bir bakış açısıyla kaleme alınan bu hikâyelerde, Anadolu insanının ve çöl insanlarının hayatı ve yaşadığı sorunlar yanında, hediye ve rüşvet kavramlarına da yer verilmektedir.

Hediye kavramı; **Garip Bir Hediye**, **Yara ve Hülle**'de minnet ifadesi, **Boz Eşek**'te kutsal bir emanet, **Yatık Emine**, **Komşu Namusu** ve **Hakk-ı Sükût**'ta yakınlık kurma aracı, **Sarı Bal**'da geçim kaynağı olarak verilirken; **Cer Hocası** ve **Bir Taarruz**'da ise ihtiyaç sahiplerine yönelik yardım anlamı taşır.

Koca Öküz'de mülkî âmirlere uygunsuz işler gördürmek için rüşvete başvurulurken, **Hakk-ı Sükût**'ta ise rüşvet; fabrika sahibinin işçilerin haklarını savunan ustabaşına ödediği bir sus payıdır.

KAYNAKÇA

Aktaş, Ş. (1986). *Refik Hâlid Karay*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Akyüz, K.(1990). *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri (1860-1923)*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

Banarlı, N. S.(1987). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, (C. II). İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.

- Bardakoğlu, A. (1998). "Hediye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (C. XVII). İstanbul: İSAM Yayınları.
- Beyatlı, Yahya Kemal, (1968), *Siyasî ve Edebî Portreler*, Yahya Kemal Enstitüsü, İstanbul.
- Ceyhun, Demirtaş, (1996), *Türk Edebiyatındaki Anadolu*, Sis Çanı Yayınları, İstanbul.
- Ekiz, Osman Nuri, (1984), *Refik Halit Karay- Hayatı Sanatı ve Eserleri*, Gökşin Yayınları, İstanbul.
- Hediye Kitabı* (2007). (Editörler: Emine Gürsoy Naskali-Aylin Koç). İstanbul: Kitabevi.
- Kabaklı, A. (1994). *Türk Edebiyatı*, (C. III). İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.
- Karay, R. H. (1981). *Memleket Hikâyeleri*. İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri.
- (2018). *Gurbet Hikâyeleri*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Köse, S. (2008). "Rüşvet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (C. XXXV). İstanbul: İSAM Yayınları.
- Okay, M. O. (2001). "Karay Refik Halit". *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (C. 24). İstanbul: İSAM Yayınları.
- Sarıtaş, U. (2016). Refik Halit Karay, Sabahattin Ali ve Nurettin Topçu'nun Hikâyelerinde Anadolu. *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Tanpınar, A. H. (1977). *Edebiyat Üzerine Makaleler*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Türkçe Sözlük* (1988). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.